

А. В. БОНДАРЕНКО

ФОРМУВАННЯ ДИРИГЕНТСЬКИХ ПРИЙОМІВ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Конкретизовано сутність поняття «диригентський прийом». Подано зміст, класифікації, шляхи й засоби, наявні методи формування диригентських прийомів у майбутніх учителів музики під час вивчення циклу диригентсько-хорових дисциплін. Виокремлено складові змісту навчального прийому, шляхи, принципи та педагогічні умови успішного засвоєння студентами диригентських прийомів у процесі професійної підготовки.

Ключові слова: диригентський прийом, диригентсько-хорова підготовка, диригентська техніка, педагогічні умови, музично-педагогічна освіта.

А. В. БОНДАРЕНКО

ФОРМИРОВАНИЕ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ МУЗЫКИ ДИРИЖЁРСКИХ ПРИЁМОВ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ

Конкретизирована сущность понятия «дирижёрский приём». Дано содержание, классификации, пути и способы, методы формирования дирижёрских приёмов у будущих учителей музыки во время изучения цикла дирижёрско-хоровых дисциплин. Выделены составляющие содержания учебного приема, пути, принципы и педагогические условия успешного усвоения студентами дирижёрских приемов в процессе профессиональной подготовки.

Ключевые слова: дирижёрский приём, дирижёрско-хоровая подготовка, дирижёрская техника, педагогические условия, музыкально-педагогическое образование.

A. V. BONDARENKO

FORMATION OF FUTURE TEACHERS OF MUSIC CONDUCTOR'S METHODS IN THE PROCESS OF CONDUCTING AND CHORAL TRAINING

The article concretized essence of the concept «the conductor's reception». Given the content, classification, ways and means and methods of forming the conductor's reception at the future music teachers during the study cycle, conducting and choral disciplines. The author singles out the components of the contents of educational approach, the principles and methods of mastering conducting techniques. Author determined components of the content of the training taking, ways, principles and pedagogical conditions for successful mastering of conducting techniques during training.

Key words: conductor technology, pedagogical conditions, musical and pedagogical education.

Проблема набуття майбутніми фахівцями необхідних компетенцій належить до найбільш актуальних у сучасній мистецькій педагогічній теорії та практиці.

Розвиток в учня однієї з найбільш яскравих характеристик української ментальності – здатності до колективного співу – вимагає від вчителя музики фахового володіння диригентськими прийомами. За таких умов важливою є організація диригентсько-хорової підготовки майбутніх учителів музики, спрямованої на реалізацію їх культуротворчої місії.

Аналіз сучасної мистецько-освітньої практики виявляє суперечності:

– між потребою залучення школярів у процес виконавсько-художньої діяльності та проблемою її традиційного репертуарного забезпечення, що передбачає вихід за межі net-культури;

– між необхідністю набуття майбутнім учителем музики диригентських навичок для педагогічної роботи з дитячим хоровим колективом та відсутністю відповідних ефективних методик і естетико-психологічних стратегій їх реалізації.

Пошук і обґрунтування спеціальних технологій диригентсько-хорової підготовки майбутніх учителів музики до роботи у дитячих колективах зумовлює актуальність нашого дослідження. Адже сформованість диригентських вмінь творчої взаємодії вчителя музики зі школярами є запорукою залучення їх до процесу спільного творчого самовираження.

Питання, пов'язані з умовами підвищення ефективності диригентсько-хорової підготовки студентів у педагогічних вищих навчальних закладах, відображені у дослідженнях А. Болгарського, В. Живова, А. Козир, Л. Куненко, А. Лашенко, І. Парфентьєвої, Б. Тевліна та ін. Формуванню фахово-педагогічних компетенцій учителя музичного мистецтва присвячені роботи Ю. Алієва, О. Апраксіної, Л. Масол, І. Мостової, Г. Падалки, Н. Плешкової, О. Ростовського, О. Рудницької, Л. Хлебнікової, О. Щолокової та ін. Це пов'язане з необхідністю формування в майбутнього вчителя музики професійно-педагогічної культури як однієї з складових загальної культури особистості. Сутнісні аспекти професійно-педагогічної культури розглядали в наукових працях А. Алексюк, І. Бех, І. Зязюн, Л. Мітіна, В. Сластьонін, С. Смирнов та ін. Однак поза увагою ґрунтовних досліджень ще залишається проблема формування в студентів диригентських прийомів як складника професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя музики.

Сказане зумовлює **мету статті** – здійснити характеристику основного змісту диригентського прийому, класифікації, шляхів і засобів, наявних методів формування означеного феномена в майбутніх учителів музики на прикладі вивчення дисципліни «Хорове диригування» у ДВНЗ «Криворізький національний університет».

Мистецька освіта становить процес і результат цілеспрямованого формування творчої особистості на основі засвоєння педагогічного досвіду і виконавських традицій хорового мистецтва. Фахове навчання передбачає здійснення студентом навчальної діяльності, що дозволяє суттєво підвищити вірогідність виконання визначеного навчального завдання. Це ґрунтується на оволодінні студентом певними навчальними прийомами. Прийомом діяльності, як відомо, називають сукупність певних операцій, способи здійснення дій. Свідоме ж володіння особистістю яким-небудь прийомом діяльності називається вмінням [4]. Спираючись на це, Г. Даниліна додає, що така раціональна сукупність дій і операцій має виконуватись у певному порядку, що уможливорює вирішення поставленого навчального завдання [1, с. 21]. Ю. Бабанський, В. Буряк, В. Давидов, Д. Ельконін, К. Кабанова-Меллер, Н. Менчинська, В. Паламарчук, А. Усова, І. Якиманська та інші науковці одностайно вважають, що сформовані в студента прийоми навчальної діяльності дозволяють йому компетентно організувати таку власну діяльність, накопичувати нові знання.

Згідно із сучасними навчальними програмами, диригентсько-хорова підготовка як компонент фахової музично-педагогічної освіти включає спеціальні дисципліни, серед яких однією з основних є дисципліна «Хорове диригування». Ця дисципліна розкриває в об'єктах і музичних явищах певну групу властивостей і ознак, що передбачає оволодіння студентом специфічними прийомами та методами. При цьому фахові знання повинні поставати складовою цього процесу.

Під диригентським прийомом ми розуміємо здійснення особистістю розумових операцій, спрямованих на застосування певних диригентських жестів, правильного дихання, чіткої роботи артикуляційного апарату, відповідної міміки. Однак засвоєння студентом будь-якого такого прийому передбачає навчальну роботу поступового, доступного, систематичного характеру. У цьому процесі необхідним постає пояснення викладачем доцільності застосування певного диригентського прийому в навчальному хоровому творі. Так, викладач розкриває перед студентом його диригентські можливості під час висловлення змісту певного твору та вимагає висунення навчального завдання диригентсько-технічної спрямованості. На ґрунті знань студента про будову диригентського апарату, характерні особливості типів голосу людини, закономірності музичної виразності хорового звучання, головне призначення диригента, психологічні особливості хорового колективу та методи диригентського впливу на дитячий колектив викладач пропонує студенту проаналізувати технічні елементи

диригентського прийому, а згодом завдяки залученню декількох прикладів із хорової літератури спрямовує студента до висновку про взаємозалежність характеру виконання диригентського прийому та структури хорового твору. При цьому навчальна робота студента з викладачем над розвитком диригентської техніки передбачає врахування індивідуальних фізичних і психологічних особливостей студента зі спрямуванням його до прояву індивідуальних музичних здібностей під час навчальної роботи в диригентському класі. Так, диригентсько-хорова підготовка майбутніх учителів музики спрямована на формування в них диригентських умінь через розвиток їхніх музичних здібностей, а саме: музичного слуху (вертикаль і горизонталь хорового твору), відчуття ритму, ладу, слухової пам'яті, артистизму. У фаховому розвитку студента це передбачає необхідність збагачення його музичного світогляду, завдяки залученню зразків хорового мистецтва. До основних об'єктів засвоєння курсу хорового диригування належать: система вокально-хорових знань, мануальна техніка, уява та міміка диригента, емоційно-вольові якості, художній смак, художньо-творче мислення, методика роботи зі школярами над піснею.

На нашу думку, доцільно виокремити складові змісту навчального прийому: предмет (сукупність тих об'єктів хорової партитури, до яких можна застосувати цей диригентський прийом), мету (навчальний результат диригентсько-технічної роботи), операційний склад (визначену послідовність елементів диригентського прийому). Кожен із прийомів складається з переліку конкретних дій, спрямованих на розв'язання навчального завдання. Отже, прийоми можуть бути об'єктивно виражені в анотації до музичного твору (у письмовому або усному вигляді). Крім того, диригентські прийоми можуть бути різного рівня складності й узагальненості. Складний диригентський прийом містить інші прості для розв'язання поставленого навчального завдання. Один узагальнений диригентський прийом, замінюючи кілька часткових, є основою для переходу на інші завдання. Стосовно цього М. Канерштейн зазначає, що засоби та прийоми, які входять у поняття «техніка диригування», є взаємопов'язаними, перебувають у певній єдності на ґрунті глибокого розуміння музичного тексту [2, с. 68].

Як показує практика, майбутні вчителі музики в процесі фахової підготовки проходять два шляхи засвоєння диригентських прийомів: стихійний і керований. Стихійний не передбачає спеціального вивчення певного диригентського прийому. Його формування відбувається на тлі вже набутого уявного досвіду та наявних фахових знань, а також через теоретичне усвідомлення практичної необхідності застосування диригентського прийому. У другому випадку диригентські прийоми спеціально й свідомо засвоюються студентом. Цілеспрямована, поетапна робота викладача зі студентом над диригентською технікою спрямована на якісне й ефективне опанування ним цього диригентського прийому та передбачає врахування логічної та специфічної частин диригентського прийому. Ми погоджуємося з Н. Тализіною, котра під логічним компонентом розуміє сталу структуру прийому, відповідний до неї алгоритм навчальної дії, а також певні логічні правила для здійснення студентом процесу самоконтролю щодо правильності отриманих навчальних результатів [5, с. 3–16]. Цим компонентом можна вважати музичні закономірності, на яких ґрунтується композиторське письмо, що відповідно впливає на стиль диригентського виконання. Крім того, дослідниця виокремлює специфічну частину навчального прийому, що залежить від конкретного матеріалу реалізації прийому. У цьому випадку під специфічною частиною диригентського прийому ми розуміємо особливості конкретного музичного твору, що містять як вокально-хорові, так і виконавські труднощі. Між логічною та специфічною частинами диригентського прийому виявляється тісний взаємозв'язок, оскільки диригентські прийоми характеризуються конкретністю, а їхнє специфічне призначення в процесі художнього висловлення хорового твору може бути усвідомлене студентом тільки в контексті телеологічно зумовленої логічної системи. Показниками сформованості розглядуваних прийомів є розуміння студентом їх сутнісного та структурного змісту, обґрунтування правильності і доцільності їх виконання, а також адекватності застосування під час навчальної практики в загальноосвітній школі.

На цій підставі уможливлується розгляд прийомів навчальної діяльності в процесі вивчення студентом основ диригентської техніки, серед яких *загальнонавчальні*: слухання, спостереження, нотування, прийоми роботи з музичною літературою, таблицями, комп'ютером,

схемами, самоконтролю тощо; *розумової діяльності*: аналізу, узагальнення, конкретизації, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, моделювання, побудови гіпотез, зосередження уваги, запам'ятовування, оперування поняттям, словесного опису, пояснення, формулювання проблем, самостійного здобуття знань; *загальномузичні*: музично-теоретичний аналіз, установа відповідності музичного та літературного пластів, перевірка точного інтонування мелодійної лінії, оцінка результату художнього виконання тощо; *спеціальні*: увага, види ауфтактів, диригентське виконання штрихів, фермат, ритмічних складностей, нюансів тощо.

При цьому набуття майбутнім учителем музики диригентських умінь передбачає поетапний шлях формування диригентського прийому. *I етап* – уведення диригентського прийому у зміст фахової компетентності за принципом поступового ускладнення; *II етап* – закріплення способу диригентських дій в процесі вивчення хорового твору за навчальною програмою; *III етап* – перенесення засвоєних диригентських дій у процес вивчення наступного музичного твору як основи для оволодіння новими диригентськими прийомами.

Необхідно зазначити, що процес творчого трактування майбутнім хоровим диригентом музичного твору впливає на вибір ним адекватних диригентських прийомів. Диригентський прийом не є константою, оскільки застосування певного прийому залежить від особливостей музичного твору.

З метою забезпечення творчого підходу студента до формування диригентських прийомів нами в результаті проведеного дослідження було визначено алгоритм вирішення типових диригентських завдань:

- 1) визначення диригентської складності виконання музичного твору;
- 2) здійснення аналізу змісту музичного тексту;
- 3) виокремлення хорових партій, які задіяні в певному фрагменті хорового твору, і з'ясування диригентських вимог щодо вокально-хорового виконання;
- 4) семантичний аналіз знаків і символів хорової партитури;
- 5) передбачення шляхів усунення можливих диригентських труднощів під час роботи над кожною хоровою партією;
- 6) виокремлення основотвірних положень хорово-диригентської інтерпретації твору;
- 7) аналіз вокальних умов у кожній хоровій партії, визначення виду ансамблю, які слід урахувати в процесі виконання цього хорового твору;
- 8) виявлення артикуляційних складнощів, що безпосередньо містяться в літературному плані хорового твору;
- 9) теоретичне обґрунтування практичної необхідності застосування попередньо обраного диригентського прийому;
- 10) визначення шляхів найбільш природного виконання диригентського прийому.

Відзначимо, що реалізація цього алгоритму не лише спрямовує студента на творче оволодіння певним диригентським прийомом, а й може слугувати механізмом набуття і розширення його особистісного виконавського досвіду.

На основі проведеного експериментального дослідження навчальної діяльності студентів на заняттях з хорового диригування визначено принципи засвоєння ними диригентських прийомів, зокрема: послідовності, цілісності, систематичності, нарощування складності, багатоаспектного осмислення загальномузичних і психологічних передумов реалізації диригентських прийомів, врахування специфіки фахової творчої діяльності вчителя музики в дитячому хоровому колективі. Успішне формування диригентських прийомів передбачає реалізацію таких педагогічних умов: усвідомлення студентом навчальної мети; розуміння музичних закономірностей і послідовності роботи над прийомами диригентської техніки при наявності відповідного виконавського зразка; здійснення систематичного самоконтролю над оволодінням диригентським жестом і критичного осмислення досягнутого результату; активізації сприятливих факторів фахового інцентивного учіння.

Підсумовуюче сказане, можна зробити висновок, що майбутній вчитель музики як диригент – це посередник між музичним твором і дитячим виконавським колективом. Організація процесу оволодіння студентом основами диригентської техніки передбачає спонукання його до цілеспрямованої навчальної роботи над кожним диригентським прийомом як способом діалогу з дитячим творчим колективом щодо інтерпретації хорового твору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Даниліна Г. В. Формування у студентів технічних спеціальностей прийомів навчальної діяльності під час вивчення математики / Г. В. Даниліна // Педагогіка вищої та середньої школи: зб. наук. Праць; за ред. д-ра пед. наук, проф. З. П. Бакум. – Кривий Ріг, 2012. – Вип. 35. – С. 16–21.
2. Канерштейн М. М. Вопросы дирижирования / М. М. Канерштейн. – М.: Музыка, 1972. – 255 с.
3. Педагогическое мастерство и педагогические технологии: учеб. пособие / под ред. Л. К. Гребенкиной, Л. А. Байковой. – 3-е изд., испр., и доп. – М.: Пед. общество России, 2001. – 265 с.
4. Платонов К.К. Краткий словарь системы психологических понятий / К. К. Платонов. – М.: Высшая школа, 1981. – 174 с.
5. Талызина Н. Ф. Деятельностный подход к механизмам общения / Н. Ф. Талызина // Вопросы психологии. – 2001. – № 3. – С. 3–16.